

PETER ŽEŇUCH*

Prejavy jazykovo-kultúrnej identity Slovákov gréckokatolíkov v prvej polovici 20. storočia¹

ŽEŇUCH, P.: Expressions of the Linguistic-Cultural Identity of Greek Catholic Slovaks in the First Half of the 20th Century. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 78-84 (Bratislava).

The linguistic-cultural identity of Greek Catholic Slovaks in the first half of the 20th century was accompanied by efforts to use written Slovak in liturgical celebrations and spiritual songs. The paper analyses the origins and processes of this linguistic-cultural identification. Texts in Slovak were educational and culturally formative for the broadest layers of the Slovak Greek Catholic community and cultivated the linguistic culture and its Cyril and Methodius legacy.

Cyril and Methodius heritage, literary language, liturgical tradition, Greek-Catholic Slovaks

Historická pamäť sa udržiava a rozvíja prostredníctvom národného jazyka, ktorý sa vo svojej kultivovanej podobe podieľa na formovaní národného písomníctva a kultúry. Vývin a život každého národa sa odzrkadľuje v kultivovanom národnom jazyku, ktorý sa uplatňuje nielen v medziľudskej komunikácii, ale tvorí aj nástroj zrozumiteľnej komunikácie s Bohom. Jazyk je antropologickým komunikačným nástrojom, ktorý sa slúži aj pri modlitbách, v liturgii alebo v prekladoch Biblie. Tomuto jazyku nevyhnutne rozumejú všetci jeho používatelia.

Pre súčasného moderného kresťana je celkom prirodzené, že podstatnú súčasť jeho religióznej komunikácie predstavuje práve najvyšší útvar národného jazyka, ktorým je kodifikovaný spisovný jazyk. V spoločenstve veriacich sa uplatňuje spisovný jazyk v prekladoch Biblie, ba i liturgických sláveniach. Kultivovaný jazyk sa preto pokladá za dôkaz kontinuálneho rozvoja kresťanskej kultúry a kresťanskej identity spoločenstva.

Vďaka svätým solúnskym bratom mali už predkovia dnešných Slovákov svoj preklad Biblie, preklady liturgických textov, preklady modlitieb, ba i právnych textov v staroslovienčine, teda v jazyku, ktorým sa kultivovalo veľkomoravské spoločenstvo.

Jednota kresťanskej kultúry je špecifická práve tým, že rozvíja rozmanitosť jazyka jednotlivých národných tradícií. Aj cyrilo-metodský odkaz vychádza z turíčnej jazykovo-kultúrnej plurality, lebo je odrazom potrieb národnej identity a prejavom vnútornej zrelosti a vyspelosti kultúry. Túto ideu zdôraznil sv. Cyril (827–869) v dišpute s trojjazyčníkmi v Benátkach v roku 867, keď poukázal na to, že „Boh nie je bezmocný a nie je ani závistlivý, žeby nechcel, aby

* prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava; <https://orcid.org/0000-0002-5108-5425>

¹ Štúdia patrí k výsledkom riešenia projektu VEGA 2/0002/2021 „Liturgický jazyk veriacich byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku.“

národy, ktoré majú svoju vlastnú reč, nesmeli poznať a oslavovať Boha vo svojich jazykoch“ (Život Konštantína XVI),² aby tak mohli spoľahlivo porozumieť obsahu kerygmy. Svätý Cyril už v 9. storočí predstavil slovo ako jazykový znak, v ktorom sa zjednocuje zrozumiteľný obsah s jeho akustickým (rečovým) prejavom zapísaným hláskovými znakmi. Práve hlaholika vznikla ako písmo určené pre veľkomoravský kultúrny priestor. Sv. Cyril tým dokázal to, čo podnes súvisí s podstatou arbitrárnosti jazykového znaku, lebo pre každé jazykové spoločenstvo je slovo jediným symbolom. Príkladom tejto myšlienky sa v 9. storočí stali práve veľkomoravskí Sloveni.

Každý kultivovaný jazyk spoločenstva je prostriedkom na uvedenie Božieho slova do života konkrétneho veriaceho spoločenstva,³ a preto ho človek spozná a úplne mu porozumie. Slovenská kultúrna a náboženská identita sa tradične spája práve s týmito cyrilo-metodskými koreňmi.

S odkazom sv. Cyrila a Metoda sa osobitným spôsobom na Slovensku spája vývin jazykovej identity aj v gréckokatolíckom spoločenstve, kde sa ukotvila a rozvinula predstava o kontinuite cyrilo-metodskej identity gréckokatolíkov. Rozvinuli ju najmä Slováci gréckokatolíci aj v kontexte uvedomovania si svojej identity práve v rámci cirkvi byzantského obradu. Slováci gréckokatolíci svoj liturgický obrad a cirkevnoslovanský liturgický jazyk podnes vnímajú ako prejav cyrilo-metodskej tradície, čo sa prejavuje aj v prekladoch náboženských textov do slovenského spisovného jazyka. Pravda, cirkevnoslovanský liturgický jazyk, cyrilské písmo a byzantský obrad je imanentným a zjednocujúcim symbolom vnímania tejto cyrilo-metodskej tradície. Je to aj prvok poukazujúci na spolupatričnosť gréckokatolíkov v prostredí historickej mukačevskej cirkvi. Historickú mukačevskú gréckokatolícku (v niektorých historických prácach: uniátsku) cirkev spája byzantsko-slovanská bohoslužobná (liturgická) tradícia, ktorá sa rozvíjala v oblasti pod Karpatmi a podnes zjednocuje gréckokatolíckych veriacich žijúcich v regiónoch a biskupstvách, ktoré v súčasnosti už ležia na území Slovenska, v Ukrajine (ide najmä o Zakarpatskú oblasť Ukrajiny), v Maďarsku a v Rumunsku. K tejto tradícii sa však tiež hlásia dolnozemske gréckokatolíci v oblasti Vojvodiny, Báčky a Srijemu. Liturgická cirkevná slovančina, obrad a jednota s rímskym prestolom sa vníma ako duchovno-kultúrne spojivo gréckokatolíkov pod Karpatmi. Treba však dodať, že v kontexte rozvíjajúcej sa literárnej tvorby predpisovného obdobia vývinu slovenčiny sa v priestore východného Slovenska sformovala podoba kultivovaného kultúrneho východoslovenského jazyka, ktorý plnil funkciu literárneho jazyka východných Slovákov. Táto východoslovenská podoba kultúrneho jazyka bola najmä dôležitým integrujúcim činiteľom pre Slovákov bez zdôrazňovania konfesionalnej tradície, a tak Slováci gréckokatolíci spolu so slovenskými rímskokatolíkmi, evanjelikmi i kalvínmi si uvedomovali svoju jazykovo-kultúrnu jednotu. Vplyv kultúrnej východoslovenčiny možno pritom dokumentovať aj v textoch napísaných cyrilskými písmom.⁴ V rámci jazykového a národného vývinu Slovákov gréckokatolíci nezmenili svoj postoj ku kultúrnej hodnote liturgickej tradície v cirkevnej slovančine a podnes sa hlásia k cirkevnej slovančine ako liturgickému jazyku, ktorý je súčasťou ich konfesionalnej identity.⁵

² Vragaš, Š.: Život Konštantína. Pamiatka a život blahoslaveného učiteľa nášho Konštantína Filozofa, prvého vychovávateľa národa slovenského. In Vragaš, Š. (ed.): Život Konštantína Cyrila a život Metoda. Matica slovenská, 1994.

³ Heriban, J.: Príručný lexikón biblických vied. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 256.

⁴ Žeňuch, P.: Cirkevná slovančina slovenských veriacich byzantského obradu. In Žeňuch, P. – Zubko, P. – Vašíčková, S. (eds.): Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied – Slovenský komitét slavistov, 2017, s. 21-36.

⁵ Женьух, П.: За използването на литургичния език в средата на словашките вярващи от византийския обред [За използването на литургиен език в средата на словашките вярващи от византийския обред]. In Palaeobulgarica, 46/4. Специално издание. А на жената бяха дадени крила. Сборник в чест на професор Светлина Николова / And Wings Were Given to the Woman. In Honour of Professor Svetlina Nikolova. София, 2022, s. 835-858.

Ešte začiatkom 20. storočia sa gréckokatolícka cirkevná hierarchia na Slovensku azda aj preto snažila nájsť v liturgickej cirkevnej slovančine, v cyrilike a grécko-slovanskej liturgickej praxi prostriedok pre revitalizáciu želanej spolupatričnosti gréckokatolíkov pod Karpatmi na aj na jazykovo-etickom princípe. Nezamýšľala sa nad potrebami jazykových spoločenstiev svojich veriach. Táto myšlienka etnickej identity vychádzajúca z jazykovo-liturgickej jednoty prežíva podnes, hoci identita gréckokatolíkov sa práve z jazykovo-etnického hľadiska uberala v jednotlivých spoločenstvách prirodzeným vývinom, a to v súlade s princípmi rozvíjania jazykovej a etnickej identity svojho národa.

Na východnom Slovensku možno snahy o presadzovanie formalizovanej jednoty na základe konfesionalnej príslušnosti dokumentovať ešte v propagačne brožúrke, ktorá bola určená pre Slovákov gréckokatolíkov. Vznikla ešte v prvej polovici 20. storočia a bola napísaná vo východnej slovenčine. Jej autormi boli michalovskí redemptoristi,⁶ ktorí práve liturgický jazyk a bohoslužobný obrad pokladali za etnoidentifikačné východisko a snažili sa o tom presvedčiť Slovákov gréckokatolíkov. Apelovali na zachovávanie tisícročného jazykovo-liturgického cyrilo-metodského dedičstva, keď zdôrazňovali túto podstatu jednoty, ktorá sa opierala o gréckokatolícky konfesionalizmus v hraniciach mukačevskej cirkvi. Presvedčenie o tom, že každý gréckokatolík je vlastne Rusinom, súvisí práve s používaním miestneho rusínskeho variantu cirkevnej slovančiny, ktorý podľa michalovských redemptoristov je spoločným jazykom predkov súčasných gréckokatolíkov: „*To je obrad, co bul u običaju v Carhradze i chtori svati apostoli Ciril i Metod preložili na jazik našich predkov, na jazik cerkovnoslovjanski. Tot obrad je nam tak drahi, jak pamjatka po otcoch i dzedoch. Slovjane ztracili svoj obrad preto, že ňetrimali vjedno. A mi? Je nas od Jasiňi po Poprad ňe veľo a medzi sobu vadzime še i pre veru. Jedni druhich ňenavidza, jedni druhich žnepovažuju. Veľo greckokatolici zrekli še dobrovolne svoho obradu. (...) Plani to sin, co še haňbi za otca i macir, za jich bešedu, za jich zajdu, za ich chudobstvo. (...) Kedz naš obrad ma mac počlivosc, mušime šicki greckokatolici od Jasiňi po Poprad: Horňaci, zemplinčaňe, šariščaňe a ostatni dovjedna trimac. Mi šicki mame společnich otcov, mali sme dakedi společnu reč, mame společni obrad, ta podajme sebe ruki, ku společnej roboce jak braca i šestri. Lem v takej jednosci je šila naša i šila našoho obradu. Každi, chto rozbija totu jednotu, škodzi obradu.*“⁷ Michalovskí redemptoristi pritom obišli skutočnosť, že v prekladoch staroslovienskej i cirkevnoslovanskej liturgie a Biblie sa utvoril najmä priestor na jazykovo-kultúrny a duchovný rozvoj pre všetkých Slovanov, ktorí prijali túto formu slovanskej kresťanskej religiozity.

Treba tiež dodať, že slovenskí gréckokatolíci ešte ani v roku 1936 nemali vlastnú kultúrnu či náboženskú základňu, kde by sa mohli kultúrne a nábožensky stmelovať a rozvíjať svoje slovenské povedomie a v ktorom by sa upevňovala ich slovenská gréckokatolícka identita. No vojvodinskí gréckokatolíci už od roku 1923 na rozdiel od slovenských gréckokatolíkov používali zemplínske nárečie ako svoj kodifikovaný spisovný jazyk a obhajovali ním svoju rusnácku špecifickosť.⁸ Korešpondovalo to však s duchom velehradských cyrilo-metodských myšlienok, keďže sa tak dokumentoval aj ich osobitný vzťah k rímskej cirkvi, najmä však v porovnaní

⁶ Redemptorista je členom rehoľného spoločenstva, ktoré sa v rámci katolíckej cirkvi venuje predovšetkým misijnej činnosti v ľudovom prostredí. Pomenovanie rehoľnej spoločnosti pochádza z latinského slova *Redemptor*, čo znamená Vykupiteľ. V rámci katolíckej cirkvi existuje aj rehoľné spoločenstvo kňazov byzantského obradu, ktorí majú svoje pôsobisko aj na východnom Slovensku v Michalovciach.

⁷ Slovjanští apostoly. Bližšie k Christu. č. 12. Michalovec: Vydavništvo OO. Misionarov-Redemptoristov v Michalovcach, 1937, s. 13-14 a 28-32.

⁸ Žeňuch, P.: Jazyk ako svedectvo o prekonanej identite a/alebo pamäť kultúry. In Шветлосц, часопис за науку, литературу, культуру и уметнось, 2022, роѣ. LXX, ч. 1., s. 5-22.

s rímskokatolíkmí v Chorvátsku a s pravoslávnu cirkvou v Srbsku.⁹ Križevacký biskup Dionýz Njaradi (1874–1940) sa snažil šíriť myšlienky velehradských kongresov nielen u svojich veriach na Dolnej zemi, ale túto úlohu do istej miery plnil aj v Československu, kde v rokoch 1922–1927/28 pôsobil ako apoštolský administrátor Prešovskej eparchie. Pri príležitosti 1100. výročia narodenia svätého Cyrila (v roku 1927) zorganizovala Križevacká eparchia púť na Velehrad. V rámci svojej cesty prišli dolnozemplí gréckokatolíci aj na východné Slovensko, lebo odtiaľ pochádzajú ich predkovia. Bola to však zároveň príležitosť aj na šírenie úcty k slovanským svätcom. Prostredníctvom priamej účasti gréckokatolíkov z Križevackej eparchie na velehradskej púti sa na východné Slovensko dostali pomerne ucelené myšlienky ekumenizmu.¹⁰ Tieto aktivity tak našli svoj ohlas v stereotypnom zdôrazňovaní jazykovej jednoty gréckokatolíckej cirkvi mukačevskej tradície pod Karpatmi.

Spomínaná brožúrka michalovských redemptoristov o svätom Cyrilovi a Metodovi s názvom *Slovjanski apostoly* (1937)¹¹ prináša povzbudenie pre utvorenie jazykovo-kultúrnej jednoty gréckokatolíkov pod Karpatmi, najmä však na východnom Slovensku. Podľa michalovských redemptoristov sa cyrilo-metodská myšlienka má opierať o spojenie liturgického obradu a jazyka, pričom argumentujú tým, že zaiste preto je podnes ukryté miesto uloženia pozostatkov¹² sv. Cyrila a sv. Metoda, ku ktorým sa gréckokatolíci hlásia ako k zdrojom svojej tradície.

Práve v jazykovej otázke sa gréckokatolíci Slováci začali intenzívne zviditeľňovať v 30. rokoch 20. storočia a súvisí to nielen so vznikom Československa a s vyučovaním slovenčiny na všetkých stupňoch škôl. Túžba po jazykovej identifikácii Slovákov gréckokatolíkov vyplynula z potrieb v úplnosti pochopiť zmysel cirkevnoslovenských textov modlitieb a spevov. Táto snaha slovenských gréckokatolíkov vyvrcholila v prvom preklade cirkevnoslovenskej liturgie do slovenčiny.¹³

Veľkým podnetom pre vznik slovenského prekladu liturgie bola existencia prekladov liturgii pre gréckokatolíkov do maďarčiny a rumunčiny. Maďarskí a rumunskí gréckokatolíci hlásiaci sa k mukačevskej gréckokatolíckej tradícii už mali preklady cirkevnoslovenských bohoslužobných textov do svojich národných jazykov. Slováci gréckokatolíci preto čoraz odvážnejšie a intenzívnejšie hľadali možnosti na prípravu a používanie prekladu liturgie v spisovnej slovenčine a na jeho šírenie formou tlače. Princípy edukačnej a jazykovo-kultúrnej praxe po vzniku Československa v roku 1918 poskytovali totiž priestor na naplnenie aj tejto kultúrnej potreby. Vďaka kodifikačným pravidlám spisovnej slovenčiny S. Cambela (1856–1909) a V. Vážneho (1892–1966) sa v Československu etablovala a používala slovenčina ako reprezentatívny a zjednocujúci komunikačný prostriedok pre všetkých Slovákov.¹⁴

⁹ Рамач, Я.: Участь Галицької митрополії і Крижевецької епархії у велеградських конгресах у першій половині XX ст. In Проблеми слов'язнознавства, вип. 66, 2017, s. 82. <DOI: 10.30970/sls.2017.66.2070>

¹⁰ Tamže, s. 86–87.

¹¹ *Slovjanski apostoly*. Blížšie k Christu. č. 12. Michalovce: Vydaniectvo OO. Misionarov-Redemptoristov v Michalovcach, 1937.

¹² „Teraz na žal' nežname, na chtorim mesce chrama svatoho Klementa spočivaju kosci svatoho Cirila. Može je to i trest za něvernosc u vere nas Slovanov. Svati Cirile, veľiki svati, vimodli nam od Pana toti laski, za chtori ti pred šmercu orodoval: Odvraceње pogaňstva, ochranu pred herezu, bludom i zjednoceње u vere i ljubvi.“ (*Slovjanski apostoly*, c. d., s. 18)

¹³ Boháč, V.: Najstaršie gréckokatolícke knihy gréckokatolíkov na Slovensku. In Mieczkowski, J. – Nowakowski, P. (eds.): *Ad fontes liturgicos 1. Powrót do źródeł. Metodologia i teologia w badaniach źródeł liturgicznych*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, 2012, s. 89–105; Škoviera, A.: Pavol Spišák – prvý prekladateľ bohoslužobných textov do slovenčiny. In: *Od prameňa k nádeji. Pamätnica Spolku sv. Cyrila a Metoda*. Košice – Michalovce: Byzant, 2016, s. 132–144.

¹⁴ Svoju kodifikačnú príručku spisovnej slovenčiny S. Cambel vydal pod názvom *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* v roku 1902; druhé a tretie vydanie vyšlo v rokoch 1915 a 1919. Prvé *Pravidlá slovenského pravopisu* vydal V. Vážny v roku 1931, porov. Kačala, J. – Krajčovič, R.: *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Martin: Matica slovenská, 2011, s. 104–137.

V úvode k prvému tlačou vydanému prekladu liturgie Jána Zlatoústeho do slovenčiny od P. Spišáka z roku 1933 (ide o samostatne vytlačenú brožúru s názvom *Sv. služba Božia [liturgia – omša] sv. Jána Zlatoústeho, arcibiskupa carihradského*) píše Alojz Miškovič, spišsko-kapitulský profesor a kňaz, ktorý bol jedným z cenzorov¹⁵ slovenského prekladu, nasledovné: „*Pôvodná staroslovanská reč dostala u slovanských národov rozličné zafarbenie krajové. Starosloviančinu každý slovanský národ prispôsobuje si k svojmu jazyku pravopisne a ešte zvlášť vo výslovnosti a preto sa zdá inakšia reč bohoslužobná bulharská, srbochorvatská, ruská a ukrajinská... Pre obecnú potrebu žiadalo sa mať najužívanejšej omše východnej liturgie aj v slovenčine, keďže preklad jej majú už Francúzi, Nemci, Rumuni, Maďari, Srbi, Chorváti, Bulhari atď. Vyšla i v latinskej reči. Vykonal teda Pavel Spišák cennú vec, keď ju preložil do slovenčiny. Nechže slúži jeho dielo k povzneseniu náboženského ducha medzi našim ľudom.*“¹⁶

Aj ďalší slovenský gréckokatolícky kňaz Ján Murín, zakladateľ Jednoty sv. Cyrila a Metoda v Michalovciach, sa vo svojich spomienkach zmieňuje o prekladaní sv. liturgie do slovenčiny takto: „...*približne pred 150-timi rokmi pristúpili viacerí gréckokatolícki kňazi a biskupi, hlásiaci sa k maďarskej národnosti, k prekladu sv. liturgie i obradov. Preložili všetky pobožnosti, časoslov a vznikla gréckokatolícka eparchia, ktorá používala maďarský bohoslužobný jazyk bez písomného povolenia Ríma. Nikto proti tomu postupu nenamietal, lebo východné cirkvi používali živý jazyk od počiatku. Maďarská liturgia mala právo na život, lebo vychádzala z potrieb a požiadaviek veriacich na zrozumiteľnosť bohoslužieb. Ich príklad nasledovala rumunská gréckokatolícka cirkev. Aj na oboch biskupstvách, užhorodskom, prešovskom, znela plynulá maďarčina, čomu sa nebolo možné diviť, keďže celé štúdium staršej generácie bolo s týmto jazykom spojené. Tento moment však v kňazoch našej cirkvi, ktorí mali slovanské zmysľovanie, vyvolal podobné túžby, ktoré sa nedali zastaviť. Boli to túžby po zrozumiteľnosti po „Slove Života“. Postupne začal proces národného uvedomovania a vzniku ukrajinských, poľských, rusínskych, českých a slovenských prekladov bohoslužobných textov. Slováci boli medzi poslednými, ktorí načúvali Božiemu slovu v jazyku, ktorý im dal Stvoriteľ.*“¹⁷

V jazykovo-emancipačných snaženiach Slovákov gréckokatolíkov sa odráža potreba odlišiť sa od karpatských Rusínov gréckokatolíkov. V gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku totiž Slováci tvorili a i podnes tvoria väčšinu,¹⁸ pritom svoju národnú a jazykovú identitu túžili predstaviť aj navonok. Reagovali tým nielen na rozvíjajúce sa jazykovo-kultúrne pomery, ale svojím postojom k spisovnej slovenčine dokumentovali aj svoj vzťah k cyrilo-metodskej bohoslužobnej tradícii v rámci svojej cirkvi.

Miešanie či prelínanie konfesionalnej a národnej identity sa síce v kontexte gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku trpelo, no táto nejasnosť v jazykovej otázke spôsobovala zmätok nielen v samom kultúrno-integračnom rozvoji Slovákov gréckokatolíkov. E. Sirochman k tomu dodáva, že gréckokatolícka nobilita ešte aj po vzniku Československa zdôrazňovala, že východné Slovensko s gréckokatolíckimi Slovákmi je vlastne *ruskou zemou*, a preto aj celé jej gréckokatolícke obyvateľstvo je podľa náboženstva *ruské*. Dôvodili tým, že etnickí Slováci gréckokatolíci sami seba z hľadiska svojej viery nazývajú *rusnákmi*, a to „najmä na odlišenie od slovenských

¹⁵ Ďalšími cenzormi boli Irenej Kondratovič, choňkovský gréckokatolícky kňaz a cirkevný cenzor, a Karol Ďurček, nitriansky kňaz a cirkevný cenzor.

¹⁶ Miškovič, A.: Úvodom. In: *Sv. služba Božia (liturgia – omša) Svätého Jána Zlatoústeho, arcibiskupa Carihradského*. Preložil Pavel Spišák, kňaz biskupstva Prešovského. Na Vernári na deň sv. Cyrila a Metoda ap. slovanských r. 1932. Nitra: 1933, s. 5-6.

¹⁷ Michalková, V. (ed.): Ján Murín. Spomienky na obdobie 1913–1950. Košice: Byzant, 2013, s. 162.

¹⁸ Tišliar, P. – Šprocha, B.: Premeny vybraných charakteristík obyvateľstva Slovenska v 18. – 1. pol. 20. storočia. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z., 2017, s. 127.

rímskokatolíkov, s ktorými v jednote religióznej ale najmä národnej žijú z tejto slovenskej postate od nepamäti. Hlásatelia rusifikácie (gréckokatolíkov) či rusinizácie či ukrajinizácie gréckokatolíkov si zamenili označenie národnosti s označením viery a obradovej identity.¹⁹

Jazykovo-kultúrny identifikačný proces Slovákov gréckokatolíkov súvisel s revitalizáciou cyrilo-metodskej úcty, s ktorou sa slovenskí gréckokatolíci stotožnili podobne ako aj Slováci rímskokatolíci. Pre slovenské kultúrne dejiny je cyrilo-metodská misia jedinečná najmä z hľadiska jej etablovania sa a inštitucionalizácie v nitrianskej cirkevnej tradícii. Aj prostredníctvom duchovných piesní v slovenčine sa medzi gréckokatolíkmi šírila práve táto cyrilo-metodská kultúra a duchovnosť.

Treba len dodať, že slovenská modlitebná knižka od P. Spišáka s názvom *Chváľme Boha* v druhom vydaní v roku 1942 vyšla už aj so schválením vtedajšieho gréckokatolíckeho biskupa Pavla Petra Gojdiča (1888–1960), a na stranách 564–611 sú vytlačené aj duchovné piesne na rozličné sviatky a príležitosti cirkevného roka práve v spisovnej slovenčine. Tieto piesne slovenskí gréckokatolíci už predtým boli poznali a používali v takej jazykovej podobe, ktorá bola blízka *jazyčiu*.²⁰ Piesne v preklade do spisovnej slovenčiny sú usporiadané tematicky podľa kalendárového cyklu katolíckej cirkvi. Najprv sú zoradené piesne na sviatky Kristovho narodenia, za nimi nasleduje pieseň na Nový rok, ďalej pieseň k najsvätejšiemu menu Ježiš, ktorá sa viaže k časti evanjeliovej perikopy (Lk 2, 40–52). Nasledujú pôstne piesne, veľkonočné piesne, pieseň na Nanebovstúpenie Pána, na svätodušné sviatky, pieseň k Oltárnej sviatosti, k Božskému srdcu Ježišovmu. Mnohé z nich slovenskí gréckokatolícki veriaci aj dnes spievajú spamäti počas prijímania po speve predpísaného pričastenu. Veľkú skupinu tvoria aj mariánske piesne, ďalej piesne k svätej rodine a na konci piesňovej prílohy Spišákovho modlitebníka sa uvádzajú aj piesne k úcte svätého Cyrila a Metoda spolu s piesňou k svätému Mikulášovi, patrónovi východnej cirkvi. Záver spevníkovej prílohy tvorí Pápežská hymna, slovenská hymnická pieseň *Bože čos' ráčil slovenskému rodu* a zádušná pieseň, ktorú veriaci spievajú po skončení pohrebu na cintoríne pri hrobe nebožtíka.

Autorom duchovných piesní venovaných Cyrilovi a Metodovi, ktoré môžeme nájsť v Spišákovom gréckokatolíckom modlitebníku z roku 1942, je František Vítázoslav Sasinek (1830–1914). Sú to piesne s incipitmi *Duša kresťanská, zvelebuj Boha*,²¹ ktorá sa v prílohe k Spišákovmu modlitebníku pre gréckokatolíkov uvádza pod poradovým číslom 50. a pieseň *Oslavujme hviezdy jasnú: Cyrila a Metoda* s poradovým číslom 51.²² F. V. Sasinek je aj autorom ďalších dvoch textov duchovných piesní, ktoré zložil za účelom šírenia úcty k Cyrilovi a Metodovi. Známe sú piesne *Buďte zvelebení* a *Tisíc rokov preletelo*. Modlitebník P. Spišáka z roku 1942 obsahuje len dve piesne od F. V. Sasinka, ktoré sú určené na všeludové spievanie na sviatok Cyrila a Metoda. Ide o už spomínanú pieseň s incipitom *Duša kresťanská, zvelebuj Boha* a pieseň *Oslavujme hviezdy jasnú: Cyrila a Metoda*.

V modlitebníku sa nachádza ešte jedna slovenská pieseň k úcte sv. Cyrila a Metoda, ktorá sa označuje ako slovenská hymnická pieseň. Jej incipit je *Bože čos' ráčil slovenskému rodu*.

¹⁹ Sirochman, E.: Zmysel existencie spolku. In: Pamätnica Spolku sv. Cyrila a Metoda. Košice: Byzants, 2011, s. 10.

²⁰ Jazyčie je jazykom cyrilskej písomnej tradície, ktoré vďaka liturgickej cirkevnej slovančine a prienikom z ľudového jazyka predstavuje špecifický literárny komunikačný prostriedok v prostredí mukačevskej konfesionalnej tradície. Jazyčie v širšom zmysle označuje najmä hybridnú literárnu normu vychádzajúcu zo spojenia cirkevného liturgického jazyka a ľudového jazyka, porovnaj Kanter, R.: Jazyčie. In: Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online: http://dx.doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_036212.

²¹ Chváľme Boha. Kniha modlitebná, poučná, ordna a spevacka v liturgickom slovienskom a slovenskom jazyku pre kresťana katolíckej Cirkvi grécko-slovanského obradu. Sostavil a preložil Pavol SPIŠÁK, kňaz biskupstva prešovského. Druhé, podľa novších nariadení upravené a doplnené vydanie. Ružomberok, 1942, s. 608–609.

²² Chváľme Boha, s. 609.

Túto hymnickú pieseň zložil v roku 1917 Tichomír Milkin (1864–1920, vlastným menom Ján Donoval) a Slováci rímskokatolíci ju spievajú najmä pri cyrilo-metodských slávnostiach. Táto hymnická pieseň sa nachádza aj do vydaniach *Jednotného katolíckeho spevníka*, v hlavnej modlitebnej knižke pre katolíckych veriacich a označuje sa v nich ako „slovenská hymna pre chrám,“ čo môže znamenať aj jej všeobecné použitie pri rozmanitých slávnostiach a národno-religióznych príležitostiach a sviatkoch, ktoré si Slováci pripomínajú práve aj účasťou na bohoslužbách.

Duchovné piesne šírené v spisovnom jazyku medzi gréckokatolíckym ľudom vzdelávali a formovali národné povedomie v najširších vrstvách slovenského spoločenstva a pestovali tiež jazykovú kultúru spolu s cyrilo-metodským odkazom. Duchovné cyrilo-metodské piesne poskytovali priestor na šírenie cyrilo-metodskej úcty práve prostredníctvom všeludového chrámového spevu.²³

P. Spišák vo svojom doslove k druhému vydaniu modlitebnej knižky sa dôverne obracia na slovenského gréckokatolíka slovami: „*Budeš sa už konečne môcť modliť a spievať svoje obľúbené piesne v svojej materinskej reči*“ a konštatuje, že „*cieľom tejto knihy je, aby slovenský gréckokatolík porozumel cirkevnej reči, porozumel obradom a poznal ich krásu,*“ preto knižka „*poslúži na povznesenie náboženského ducha.*“²⁴ Knižka sa skutočne stala populárnou aj vďaka svojmu cirkevnému dovoleniu.

Preklad liturgie do spisovnej slovenčiny spolu s prílohou duchovných piesní priniesol Slovákom gréckokatolíkom posilu pri rozvíjaní slovenskej gréckokatolíckej nábožnosti. Spisovný slovenský jazyk, spoločné kultúrno-historické povedomie, územie a poznanie pôvodu najstaršej kresťanskej nitrianskej cyrilo-metodskej konštitúcie pritom naplno poskytovalo aj slovenským gréckokatolíkom priestor na identifikáciu vo svojom národnom kontexte.

Проявления лингвокультурной идентичности словаков-грекокатоликов в первой половине XX века

Петер Женюх

Лингвокультурная самоидентификация словаков-грекокатоликов в первой половине XX века сопровождалась усилиями по введению литургии на литературном словацком языке и использованию духовных песен на словацком. В статье анализируются истоки и механизмы этой лингвокультурной идентификации. Тексты на словацком языке были образовательными и культурно-формирующими для самых широких слоев словацкого греко-католического сообщества и способствовали развитию языковой культуры и ее кирилло-мефодиевского наследия.

²³ Fordinálková, E.: Prínos F. V. Sasínka do slovenskej literatúry. In Mulík, P. – Marsina, R. (eds.): Franko Vítázoslav Sasínek. Najvýznamnejší slovenský historik 19. storočia (1930–1914). Martin: Matica slovenská, 2007, s. 106.

²⁴ Chváľme Boha, s. 622 a 626.